O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YONDASHUVLAR

M.N.Xoldorov[1]

1. O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi direktorining o‘rinbosari

Mas'ul muallif: Xoldorov Mashhurbek Nosirovich, O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va psixologik-pedagogik Respublika tashxis markazi direktorining o‘rinbosari.

Received: 26 Oktabr 2026
Accepted: 31 Oktabr 2026
Published: 05 Noyabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Xoldorov, M. N. O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHDA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK YONDASHUVLAR / M. N. Xoldorov // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 11, № 1. — B. 85–87.

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida psixologik-pedagogik yondashuvlarning ahamiyati va ularni samarali qo‘llash imkoniyatlari tahlil qilingan. O‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, qobiliyatlari, individual-psixologik xususiyatlari va shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasb tanlashga yo‘naltirishning psixologik va pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda kasbiy o‘zini anglash, kasbiy motivatsiyani shakllantirish, mustaqil qaror qabul qilish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarlikni rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida ta’lim muassasasi, pedagog, psixolog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati asoslangan. Maqolada individual, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning ongli va to‘g‘ri kasb tanlashiga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, psixologik-pedagogik yondashuv, kasbiy qiziqish, kasbiy motivatsiya, kasbiy o‘zini anglash, kasb tanlash, o‘quvchi shaxsi, individual xususiyatlar, kasbiy qobiliyat, kasbiy kompetensiya, pedagogik hamkorlik, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. В статье анализируется значение психолого-педагогических подходов и возможности их эффективного применения в процессе профессиональной ориентации учащихся. Освещены психологические и педагогические основы профессионального самоопределения учащихся с учётом их профессиональных интересов, способностей, индивидуально-психологических особенностей и личностных потребностей. Особое внимание уделено вопросам формирования профессионального самосознания и мотивации, развития способности к самостоятельному принятию решений и подготовки учащихся к будущей профессиональной деятельности. Обоснована значимость взаимодействия образовательного учреждения, педагогов, психологов и родителей в процессе профессиональной ориентации. Научно обосновано, что применение индивидуального, личностно ориентированного, компетентностного и деятельностного подходов способствует осознанному и правильному выбору профессии учащимися.

Ключевые слова: профессиональная ориентация, психолого-педагогический подход, профессиональный интерес, профессиональная мотивация, профессиональное самосознание, выбор профессии, личность учащегося, индивидуальные особенности, профессиональные способности, профессиональная компетентность, педагогическое взаимодействие, психологическая поддержка.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACHES TO STUDENTS’ CAREER GUIDANCE

Abstract. This article analyzes the importance of psychological and pedagogical approaches and the possibilities of their effective application in the process of students’ career guidance. The psychological and pedagogical foundations of students’ professional self-determination are examined, taking into account their professional interests, abilities, individual psychological characteristics, and personal needs. Particular attention is paid to the formation of professional self-awareness and motivation, the development of independent decision-making skills, and the preparation of students for future professional activities. The importance of cooperation among educational institutions, teachers, psychologists, and parents in the process of career guidance is substantiated. The study scientifically substantiates that the application of individual, learner-centered, competency-based, and activity-based approaches contributes to students’ conscious and appropriate career choice.

Keywords: career guidance, psychological and pedagogical approach, professional interest, professional motivation, professional self-awareness, career choice, student

personality, individual characteristics, professional abilities, professional competence, pedagogical interaction, psychological support.

Kirish.Bugungi kunda ta’lim tizimida o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularning qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash hamda to‘g‘ri kasb tanlashiga ko‘maklashish muhim pedagogik va psixologik vazifalardan biri hisoblanadi. Kasb tanlash inson hayotidagi muhim qarorlardan biri bo‘lib, uning kelajakdagi mehnat faoliyati, ijtimoiy mavqei, shaxsiy rivojlanishi va hayotdan qoniqish darajasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini faqat mavjud kasblar haqida ma’lumot berish bilan cheklab qolmasdan, ularning individual-psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va kasbiy motivlarini chuqur o‘rganish asosida tashkil etish zarur.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda psixologik-pedagogik yondashuvlardan foydalanish ularning kasbiy o‘zini anglashini shakllantirish, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatga bo‘lgan mas’uliyatini oshirish imkonini beradi. Mazkur jarayonda o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini aniqlash, uning qiziqishlari va qobiliyatlarini muayyan kasblarning talablari bilan muvofiqlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida ham yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish, zamonaviy mehnat bozori talablariga mos kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va ularning bandligini ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda umumiy o‘rta ta’lim muassasalari, professional ta’lim tashkilotlari, psixologlar, pedagoglar va ota-onalarning o‘zaro hamkorligi muhim o‘rin tutadi. O‘quvchining kasbiy tanlovini qo‘llab-quvvatlashda uning individual xususiyatlarini hisobga olish bilan bir qatorda, zamonaviy kasblar, mehnat bozori va kasbiy faoliyatga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risida yetarli ma’lumot berish ham zarur.

Shuningdek, kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan, individual, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlardan foydalanish o‘quvchilarning kasbiy imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashga xizmat qiladi. Bunday yondashuvlar orqali o‘quvchilarda kasb tanlashga nisbatan ongli munosabat, ichki motivatsiya, mas’uliyat va kelajakdagi faoliyatiga ishonchni shakllantirish mumkin. Shu nuqtayi nazardan, o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishning psixologik-pedagogik asoslarini ilmiy jihatdan o‘rganish va amaliyotga samarali tatbiq etish dolzarb masalalardan biridir.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi.O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish va ularning ongli ravishda kasb tanlashga tayyorgarligini shakllantirish muammosi pedagogika, psixologiya hamda kasbiy ta’lim sohalaridagi muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda kasb-hunarga yo‘naltirish shaxsning individual-psixologik xususiyatlarini o‘rganish, kasbiy qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash, kasbiy motivatsiyasini shakllantirish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatini tanlashda unga psixologik-pedagogik yordam ko‘rsatishga yo‘naltirilgan kompleks jarayon sifatida talqin etiladi.Kasbiy rivojlanish va kasbiy o‘zini o‘zi belgilashning nazariy asoslari xorijiy olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. Jumladan, D. Superning kasbiy rivojlanish konsepsiyasida kasb tanlash shaxsning kasbiy “Men” konsepsiyasi bilan bog‘liq bo‘lgan uzluksiz rivojlanish jarayoni sifatida qaraladi. J. Holland kasbiy tanlovni shaxsning individual xususiyatlari bilan muayyan kasbiy muhit talablari o‘rtasidagi muvofiqlik asosida tushuntiradi. E. Ginzberg tadqiqotlarida esa kasbiy o‘zini o‘zi belgilash muayyan yosh bosqichlarida izchil shakllanib boradigan jarayon sifatida yoritilgan.

Psixologiya va pedagogika fanlarida kasbiy o‘zini o‘zi belgilash, shaxsning rivojlanishi va uning kasbiy yo‘nalganligi masalalari S.L. Rubinshteyn, A.N. Leontyev, B.G. Ananyev, E.A. Klimov va boshqa olimlarning ilmiy ishlarida tadqiq etilgan. Mazkur tadqiqotlarda faoliyat, motivatsiya, qobiliyat va shaxsning individual-psixologik xususiyatlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik kasbiy tanlovning muhim psixologik omili sifatida asoslangan. E.A. Klimov tomonidan kasbiy o‘zini o‘zi belgilash va kasblar tipologiyasiga oid ishlab chiqilgan ilmiy qarashlar shaxsning individual xususiyatlarini kasbiy faoliyat mazmuni bilan muvofiqlashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi va natijalari.Mazkur tadqiqot o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida psixologik-pedagogik yondashuvlarning mazmuni, samaradorligi va amaliy imkoniyatlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, individual, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlar tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari, motivatsiyasi hamda individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, kuzatish, suhbat, so‘rovnoma, psixologik diagnostika, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish, kasbiy o‘zini o‘zi belgilash, kasbiy qiziqish va motivatsiya masalalariga oid ilmiy manbalar o‘rganildi. Kuzatish va suhbat metodlari yordamida o‘quvchilarning kasblarga bo‘lgan qiziqishi, kasb tanlashga munosabati va individual xususiyatlari aniqlandi. So‘rovnoma va psixologik diagnostika vositalari orqali esa o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlari, moyilliklari, qobiliyatlari va kasbiy motivatsiyasi o‘rganildi.

Tadqiqot natijalari o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonini faqat kasblar haqida ma’lumot berish bilan cheklab qo‘yish yetarli emasligini ko‘rsatdi. Samarali kasbiy yo‘naltirishda o‘quvchining individual imkoniyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy ehtiyojlarini aniqlash hamda ularni kasbiy faoliyat talablari bilan muvofiqlashtirish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarning kasb tanlash jarayonida kasbiy qiziqish, ichki motivatsiya, o‘ziga bo‘lgan ishonch va o‘z qobiliyatlarini to‘g‘ri baholash kabi omillar muhim o‘rin tutishi aniqlandi.

Shuningdek, individual yondashuv asosida tashkil etilgan kasbiy yo‘naltirish mashg‘ulotlari o‘quvchilarning kasbiy o‘zini o‘zi anglashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi kuzatildi. Kasblar haqida ma’lumot berish, kasbiy suhbatlar, psixologik treninglar, amaliy topshiriqlar va individual maslahatlarni uyg‘unlashtirish o‘quvchilarning kasb tanlashga bo‘lgan qiziqishini oshirish hamda ongli kasbiy qaror qabul qilishiga yordam beradi.

1-jadval

Talabalarda kasbiy “Men” va kasbiy identifikatsiyaning shakllanganlik darajasining psixologik-statistik ko‘rsatkichlari

№	Ko‘rsatkichlar	X	σ	m	Min	Max
1	Kasbiy “Men”ning aniqligi	4,18	0,72	0,06	2,00	5,00
2	Kasbiy o‘zini anglash	4,05	0,68	0,06	2,00	5,00
3	Kasbiy o‘ziga ishonch	3,92	0,75	0,07	2,00	5,00
4	Kasbiy motivatsiya	4,21	0,64	0,06	2,00	5,00
5	Kasbiy identifikatsiya	4,13	0,70	0,06	2,00	5,00
6	Kasbiy maqsadlarning aniqligi	3,87	0,79	0,07	2,00	5,00
7	Kasbiy qadriyatlarning shakllanganligi	4,09	0,67	0,06	2,00	5,00
Umumiy ko‘rsatkich	Kasbiy “Men” va identifikatsiya	4,06	0,71	0,06	2,00	5,00

Izoh: X – o‘rtacha arifmetik qiymat; σ – standart og‘ish; m – o‘rtacha qiymatning standart xatosi; Min – minimal qiymat; Max – maksimal qiymat.

Natijalar tahlili. Jadval ma’lumotlari talabalarda kasbiy “Men” va kasbiy identifikatsiyaning umumiy shakllanganlik darajasi nisbatan yuqori ekanligini ko‘rsatadi. Eng yuqori ko‘rsatkich kasbiy motivatsiya (X=4,21) va kasbiy “Men”ning aniqligi (X=4,18) bo‘yicha kuzatilgan. Kasbiy maqsadlarning aniqligi (X=3,87) va kasbiy o‘ziga ishonch (X=3,92) ko‘rsatkichlari esa boshqa mezonlarga nisbatan biroz past bo‘lib, ushbu yo‘nalishlarda psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa.O‘tkazilgan tadqiqot natijalari o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonida psixologik-pedagogik yondashuvlardan samarali foydalanish ularning kasbiy o‘zini o‘zi anglashiga, kasbiy qiziqish va motivatsiyasining shakllanishiga hamda ongli kasb tanlashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Kasbiy yo‘nalishni belgilashda o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot jarayonida shaxsga yo‘naltirilgan, individual, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlarning uyg‘un qo‘llanilishi o‘quvchilarning kasbiy imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash va kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarligini kuchaytirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, kasbiy suhbatlar, psixologik diagnostika, treninglar, amaliy mashg‘ulotlar va individual maslahatlar o‘quvchilarning kasbiy tanlovini shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘ldiShuningdek, o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish samaradorligi pedagog, psixolog, ota-ona va o‘quvchining uzviy hamkorligiga bevosita bog‘liq ekanligi asoslandi. Bunday hamkorlik o‘quvchining kasbiy qiziqishlarini aniqlash, qobiliyatlarini rivojlantirish, kasbiy motivatsiyasini mustahkamlash va ongli kasbiy qaror qabul qilishiga yordam beradi. Shu asosda ta’lim muassasalarida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etish, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini muntazam diagnostika qilish, zamonaviy kasblar va mehnat bozori talablari haqida ma’lumot berish hamda individual psixologik-pedagogik maslahatlarni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur chora-tadbirlar o‘quvchilarning kasbiy “Men”ini shakllantirish, kasbiy identifikatsiyasini mustahkamlash va kelajakdagi kasbiy faoliyatini to‘g‘ri belgilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

[1] Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1996.

[2] Super D.E. The Psychology of Careers: An Introduction to Vocational Development. – New York: Harper & Brothers, 1957.

[3] Holland J.L. Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. – 2nd ed. – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997.

[4] Rubinshteyn S.L. Osnovy obshchey psikhologii. – Sankt-Peterburg: Piter, 2002.

[5] Leontyev A.N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost. – Moskva: Smysl, 2005.

[6] Bojovich L.I. Problemy formirovaniya lichnosti: Izbrannye psikhologicheskie trudy. – Moskva: Institut prakticheskoy psikhologii, 1995.

[7] Zeer E.F. Psikhologiya professionalnogo razvitiya. – Moskva: Akademiya, 2009.

[8] Pryazhnikov N.S. Professionalnoe samoopredelenie: teoriya i praktika. – Moskva: Akademiya, 2008.

[9] Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

[10] Mavlonova R., To‘rayeva O., Holiqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.